

УДК 65.0.22:637.1

О.В. Жегус, канд. екон. наук

О.П. Афанасьєва, ст. викл.

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ

Розглянуто динаміку та структуру виробництва молока і молочних продуктів в Україні та Харківській області, особливості попиту. Зазначено перспективи та шляхи подолання існуючих проблем у галузі та на ринку молока і молочних продуктів.

Рассмотрена динамика и структура производства молока и молочных продуктов в Украине и Харьковской области, особенности спроса. Отмечены перспективы и пути преодоления существующих проблем в отрасли и на рынке молока и молочных продуктов.

The dynamics and structure of production the milk and milk produce in Ukraine and Kharkiv region are considered. Perspectives and methods overcoming of problem in filed and market of milk and milk produce are proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У конкурентній боротьбі виграють ті підприємства, які вивчають та систематично досліджують ринкову ситуацію, потреби, платоспроможний попит, уподобання потенційних споживачів та коригують відповідно до них свою виробничу програму. Проблема збору та аналізу достовірної своєчасної інформації в останні часи досить гостро стоїть перед кожним підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні теоретико-методологічні основи маркетингових досліджень, викладено у працях вітчизняних і закордонних вчених: Ф. Котлера, Г.А. Черчіля, Є.П. Голубкова, І.К. Беляєвського, С. Скибінського, в т. ч. дослідження окремих вітчизняних ринків висвітлено у працях: О.М. Азарян, Т.М. Городецької, О.В. Березіна, Є.М. Ігнатової, О.С. Резникова та ін. Окремі аспекти формування ринку молока та молочних продуктів розглянуто Т.Л. Мостенською, В.Г. Кудлай та деякими іншими авторами.

Мета та завдання статті. Досліджуючи стан та тенденції розвитку ринку молока та молочних продуктів в Україні та в Харківській області, в першу чергу, необхідно визначити основні проблеми, а також окреслити шляхи подолання цих проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Молочна промисловість, незважаючи на істотне зниження надоїв молока, залишається однією з провідних галузей агропромислового комплексу України. У загальному обсязі харчової й переробної промисловості вона займає

понад 16,4% (далі йдуть м'ясна промисловість – 12,9, виробництво хліба й хлібобулочних виробів – 5,4, кондитерська – 4,6%) [1].

Молокопереробна промисловість України об'єднує близько 500 заводів з виробничими потужностями до 900 тонн сировини за добу, але майже 60% підприємств працює збитково. Потужності з переробки молока в країні становлять понад 18,5 млн тонн. Але, за офіційними даними, промисловість переробляла останніми роками не більше 6 млн тонн; за розрахунками експертів, — не більше 7 млн тонн. До основних проблем галузі відноситься те, що основні обсяги виробництва молока (у 2004-2006 рр. – 81%) зосереджені в особистих господарствах населення, з яких 89,4% (за вибірковими даними) утримують по 1-2 корови, що не дає можливості технологічно забезпечити якість молока (це молоко приймається переробними підприємствами лише II гатунку). У загальних заготовлях переробних підприємств молоко з господарств населення становить близько 65%, тоді як з сільськогосподарських підприємств – лише 35%, з якого 88% приймається вищим і I гатунком. Прогнозується, що через кілька років в Україні залишиться 10–15 великих виробників, які сконцентрують у собі весь молочний потенціал. Концентрація молочного ринку дасть можливість великим підприємствам найкраще задовольнити попит відповідного регіону, скоротити витрати на транспортування, а в цілому вести успішну ринкову політику.

За останніми статистичними даними, виробництво молока в Україні падає: за січень-вересень 2008 року виробництво молока в Україні становило 8244,8 тис. тонн, що на 4,2% менш відповідного періоду 2007 року.

Не зважаючи на падіння виробництва молока, в Україні спостерігається стабільне зростання обсягів виробництва сирів та кисломолочних продуктів (табл. 1) [2].

Відбулось зростання виробництва кисломолочних продуктів, ринок яких на сьогодні є одним з найперспективніших сегментів молочної галузі. Основними позиціями кисломолочної групи є кефір, йогурт та сир. Найістотніше зростання виробництва у 2006 році відзначається щодо сирів, їх вироблено на 11% більше, ніж у 2005 році. У 2006 році тільки жирних сирів було випущено понад 215 тис. тонн, що в 3,2 рази більше виробничого показника 2000 року. Проте, показники виробництва 2006 року за видами молокопродуктів (крім сиру та кисломолочних) порівняно з 2005 роком знизилися: молока – на 5%, масла вершкового – на 14%, консервів молочних – на 7%. За 11 місяців 2006 року українські виробники (без підприємств малого бізнесу) випустили близько 476,6 тис. тонн кефіру, ряжанки, йогурту, сметани та

інших кисломолочних продуктів, що на 4,5% перевищило аналогічний показник минулого року. З них близько 16,5% чи 78,8 тис. тонн займають йогурти.

Таблиця 1 – Динаміка виробництва основних молокопродуктів в Україні, тис. тонн

Товар	2000	2003	2004	2005	2006	2006 до 2005, %
Молоко оброблене (свіже)	263	645	686	828	786	95
Молоко й вершки сухі	72	89	105	113	106	94
Масло вершкове	135	137	138	118	102	86
Сир свіжий неферментований і кисломолочний	27	58	71	83	92	111
Сир жирний	67	173	224	272	215	79
Консерви молочні	49	78	104	104	97	93
Продукти кисломолочні	158	427	467	494	517	105
Казеїн і казеїнати	25	16	21	18	13	72
Морозиво й харчовий лід	98	112	116	121	119	98

Останнім часом намітилась стійка тенденція до збільшення питомої ваги продукції, фасованої у пластикову тару (пляшки, баночки тощо).

У цілому, за 6 років виробництво молока зросло утричі, консервів молочних – у 2,5 раз, продуктів кисломолочних – у 3 рази; знизилася лише виробництво вершкового масла – на 25%.

Регіонально сировинна база молокопереробної промисловості наближена та розвивається переважно в районах основної переробки молока – Київській, Львівській, Полтавській, Вінницькій, Житомирській, Чернігівській, Хмельницькій областях.

Протягом 2006 року продовжувались тенденції щодо посилення конкуренції на ринку молока та молочної продукції України. Проте лідерами залишаються кілька торгових марок, які встигли завоювати смаки споживачів. У той же час нові виробники намагаються завоювати й свій сегмент на ринку, шукають можливість розширення асортименту продукції, покращення якості та смаку тощо. Основними виробниками кисломолочних продуктів в Україні є «Юнімілк» («Галактон», «Кремез»), Wimm-Bill-Dann, «Молочна фабрика Rainford», Laktalis (Миколаїв, Умань), Донецький ММЗ №2, «Придніпровський комбінат», ЗАТ «Галичина». За період, що аналізується, зазначеними компаніями було вироблено 55% сукупного обсягу виробництва кис-

ломолочних продуктів. Територіально виробництво кисломолочних продуктів сконцентровано на потужностях Харківської (13%), Дніпропетровської (12%), Донецької (11%), Полтавської (8%) областей та м. Києва (10%).

За інформацією Держкомстату України, у січні-липні 2008 р. порівняно з відповідним періодом 2007 р. внаслідок скорочення поголів'я корів виробництво молока знизилося на 4,3%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – на 5,7% (при незначному рості продуктивності тварин). В аграрних підприємствах (крім малих) середній надій молока від однієї корови зріс на 86 кг (на 4,2%) до 2110 кг. У господарствах населення середній надій молока на одну корову склав 2356 кг, що на 53 кг (на 2,3%) більше, ніж торік.

Причому виробництво молока зменшилось в 20 регіонах, найбільш істотно в Одеській (на 14%), Донецькій (на 11%), Львівській (на 10%), Дніпропетровській, Івано-Франківській (на 8%) та Запорізькій (на 7%) областях. Перевищено торішні обсяги лише у Вінницькій (на 4%), Черкаській, Закарпатській (на 0,7%) і Харківській (на 0,6%) областях і АР Крим (на 0,6%).

Зниження продуктивності корів зафіксовано в сільськогосподарських підприємствах Закарпатської (на 22%), Запорізької (на 6%), Донецької й Одеської (на 4%), Житомирської (на 2%), Волинської (на 1%) областей. Найбільш високі надой молока розраховуючи на одну корову отримані підприємствами Київської (2721 кг), Черкаської (2547 кг), Полтавської (2462 кг) Дніпропетровської (2431 кг) і Харківської (2299 кг) областей.

За результатами дослідження стану АПК та молокопереробної промисловості привабливими для інвесторів найближчим часом можуть стати Львівський, Житомирський та Чернігівський регіони, де присутній високий потенціал розвитку.

Рейтинг найбільших виробників кисломолочних продуктів очолює «Галактон» (7%), який в 2005 році вивів на ринок два нових бренди: «Актуаль» – йогурти та соковмісні напої на основі сироватки, а також ТМ «Простоквашино» – кефір, молоко, сметана, сирки та інші традиційні кисломолочні продукти. Серед інших лідерів, які входять в ТОП-5, експерти ринку виділяють ВАТ «Харківський міськмолкомбінат», ЗАТ «Донецький міськмолзавод №2», ВАТ «Кременчуцький міськмолзавод» та Молочну фабрику «Рейнфорд». Питома вага цих підприємств у сумарному виробництві кисломолочних продуктів оцінюється на рівні майже 30%.

Слід зазначити, що споживання молочних продуктів населенням скоротилось з 373 кг/душу населення у 1990 році до 228 кг у 2005 році

(при рекомендованій нормі споживання 390 кг). Проте, в останні роки спостерігається зростання споживання молока і молочних продуктів, яке зумовлено збільшенням чисельності міського населення, низькими цінами на молоко, зростаючими доходами населення, а також суттєвим зменшенням пропозиції та подорожчанням м'яса.

Певною мірою можна говорити про те, що деяке підвищення споживання молока згладило негативні наслідки щодо недостатнього споживання тваринного білка, що знаходиться в м'ясі [3].

Проте, рівень споживання молокопродуктів в Україні в цілому знаходиться ще на досить низькому рівні порівняно з розвиненими країнами світу. Так, французи споживають на рік 15 кг сиру, голландці – 10 кг, а українці - лише 1 кг, що майже в 6 разів менше, ніж рекомендовано наукою споживання [4]. Серед молочних напоїв на ринку кисломолочних продуктів, найпопулярнішим є кефір, серед фруктових напоїв улюбленим напоєм є йогурт. Очікується, що споживання питних йогуртів зростатиме і надалі, прогнозується темп росту на рівні 20% [2].

Потрібно зазначити, що споживчий попит також зазнає суттєвого сезонного впливу: літо-осінь характеризується зменшенням споживання взагалі та зростанням попиту на кисломолочні продукти, взимку спостерігається зростання як попиту в цілому на молокопродукти, так і на молоко, зокрема.

Українці, на повну противагу європейцям, надають перевагу сирому необробленому молоку, частка якого становить близько 90% ринку молока. Найбільше прихильників “ринкового” молока в західних регіонах (Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області), які, до того ж, є і найбільшими споживачами на одну людину/рік). Причина такого вибору полягає, перш за все, у низькій купівельній спроможності населення. Лідерами в регіональному розрізі за обсягами споживання як “магазинного” (більшою мірою), так і “ринкового” молока залишаються промислово розвинені регіони: Київський (18...25%), Донецький (7...14%), Дніпропетровський (8...11%), Харківський (6...9%), Львівський (5...7%), Запорізький (4...6%).

У структурі споживання за категоріями молока перше місце посідає сире необроблене молоко, на другому місці — пастеризоване молоко в картонному пакеті чи плівці, найменший же обсяг споживання і виробництва — у молока тривалого зберігання, але якість і безпека цього виду найвища.

Визначальним чинником вибору молочної продукції для споживачів в умовах низької купівельної спроможності населення залишається ціна. Головним фактором, що впливає на коливання ціни, продо-

вжує залишатися сезонність. Улітку, коли пропозиція молока достатня, ціна знижується, з настанням же перших холодів (з кінця вересня і до початку березня) обсяги надоїв скорочуються, що призводить до підвищення ціни.

У цілому в 2008 році оптова ціна молоко зросла на 25%, роздрібна лише на 8%. Крім того, якщо у 2007 році рівень торговельної надбавки становив 25%, то у 2008 він знизився до 12,5%. Темп зростання роздрібної ціни на масло вершкове у 2008 році був дещо більше і становив 23%, середній рівень торговельної надбавки склав 5%.

Низькі рівні торговельної надбавки у 2008 році зумовлені негативними економічними явищами, які відбулися у країні, внаслідок чого знизилася купівельна спроможність населення та рівень споживання цієї продукції, особливо масла вершкового (значна частка населення переключилася на більш дешевий товар-замінник – спред). Як вже відмічалось, Харківська область є одним з лідерів з виробництва молока та молокопродуктів в Україні. На її території знаходиться один з найпотужніших молокозаводів, який охоплює 7% ринку молокопродуктів України.

У цілому у Харківській області за досліджуваний період (табл. 2) у 2007 році вироблено найбільший обсяг молока, 48098 тонн, що на 46,1% більше порівняно з 2006 роком та на 28,6% більше порівняно з початком періоду, тобто з 2003 роком.

Таблиця 2 – Динаміка виробництва молока та молокопродуктів у Харківській області у 2003-2007 рр.

Продукція, тонн	Рік				
	2003	2004	2005	2006	2007
Молоко оброблене рідке	37398	40274	35127	32929	48098
Вершки	440,9	314,2	380,4	144,6	115,8
Масло вершкове	4233	4201	4099	3657	3439
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	5562	7584	8886	12732	11557
Сири жирні	7569	10868	13152	9995	9774
Продукти кисломолочні	66584	75535	64215	61857	51554

Проте, виробництво вершків, починаючи з 2003 року систематично скорочується (рисунок), так у 2007 році він становив 115,7 тонн, що на 20% менш порівняно з 2006 роком та у чотири рази менше порівняно з 2003 роком. Таку ж тенденція, систематичного зниження обсягів виробництва, має виготовлення масла вершкового. Через його дорожнечу та недостатню платоспроможність населення регіону попит на нього щороку знижується, причому, якщо у 2004-2005 р. р. темп падіння виробництва становив 1...2,5%, то у 2006-2007 темпи падіння виробництва масла вершкового прискорилися і становили 11 та 6%, відповідно.

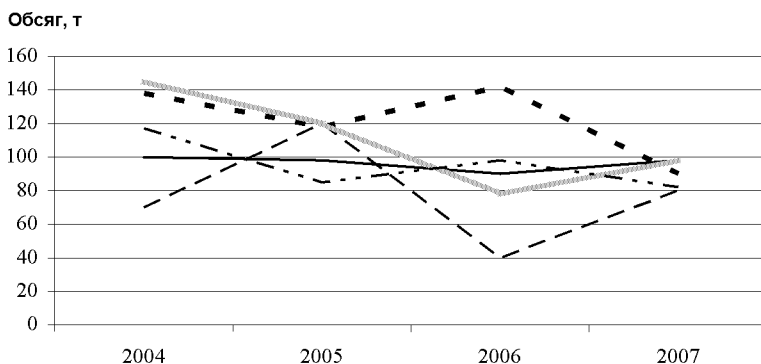

Рисунок – Тенденції виробництва основних молокопродуктів у Харківській області, т: ····· – вершки; — — — — — масло вершкове; - - - - - сир свіжий неферментований та сир кисломолочний; — — — — — сир жирні; - · - · - · — — — — — продукти кисломолочні

Відповідно до статистичних даних падіння виробництва сирів свіжих неферментованих та сиру кисломолочного, жирних сирів почалися у 2007 та у 2006 роках, відповідно, а продуктів кисломолочних – з 2004 року. Така тенденція свідчить про погіршення ситуації на ринку молока та молокопродуктів у Харківській області. У цілому за середнім показником рівня споживання молока та молокопродуктів Харківська область має кращий стан, ніж в середньому по Україні. У регіоні фактичне споживання молока та молокопродуктів однією людиною на рік становить 256,8 кг, що на 14,3% перевищує середній показник по Україні, проте навіть таке споживання не відповідає фізіологічній нормі, що свідчить про недостатній попит на цей продукт.

Висновки. Загалом, ринок молока та молочної продукції як у регіоні, так і в країні в цілому, перебуває у кризовому стані. Галузева

криза безпосередньо впливає на нестабільність сировинної бази – ціни на молочну сировину не в змозі забезпечити навіть відновлення поголів'я худоби. Окрім того, на ринку відсутнє прогнозування цінової ситуації та попиту на сировину та готову продукцію. Недорозвинене товарне виробництво на потужних фермах та комбінатах не дозволяє гарантувати стандарти якості готової продукції, що особливо актуально під час процесу вступу України до СОТ та процесу євроінтеграції.

Для покращення ситуації у галузі та на ринку готової продукції доцільно здійснити такі заходи:

- встановити мінімальний поріг закупівельної ціни, яка б забезпечувала відшкодування переробними підприємствами витрат виробників за реалізоване їм молоко;
- удосконалити цінову, фінансово-кредитну та податкову системи, які б відповідали інтересам виробників і споживачів продукції;
- підтримувати належний рівень конкуренції на ринку;
- відмінити ставку ПДВ на молоко та молочні продукти, які є товарами першої необхідності і включені до споживчого кошика, на основі якого розраховується прожитковий мінімум на період виходу галузі з кризи;
- регулювати попит населення на молоко і молочні продукти, насамперед шляхом підвищення його купівельної спроможності;
- стежити за підвищенням показників якості сировини і молочної продукції з метою зміцнення вітчизняних позицій на світовому ринку продовольства;
- проводити широку рекламну кампанію для підтримки іміджу діючих і «розкрукти» нових молочних брендів;
- змінити упаковку відповідно до сучасних вимог споживачів.

Список літератури

1. Український журнал з питань агробізнесу «Пропозиція» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.propozitsiya.com>>.
2. Галузева програма розвитку молочного господарства України до 2015 року. Міністерство аграрної політики України. Українська академія аграрних наук. Харків, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.uaan.gov.ua/progr07.doc>>.
3. Виробництво молока. Українська асоціація молодих фермерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.uayf.org/milk.php>>.
4. Лісоволік, Н. М. Аналіз споживання молока та молочних продуктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com.ORG_2006/Economics>.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.
© О.В. Жегус, О.П. Афанасьєва, 2009.